

ลิเกเครื่องเพชร : มหรสพชาวบ้าน
Glistering Like' : folklore entertainment

ปฏิพัทธ์ พิมุขทวีสิทธิ์
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
sapatipat@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของลิเกเครื่องเพชร ความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงด้านการแสดงลิเกซึ่งเป็นมหรสพชาวบ้าน โดยเนื้อหาประกอบด้วย เส้นทางของลิเกเครื่องเพชร ความเปลี่ยนแปลงของลิเกเครื่องเพชรตามกระแสสังคม วิธีการแสดงของลิเกเครื่องเพชรในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ ลิเกเครื่องเพชร, มหรสพชาวบ้าน, ความเปลี่ยนแปลง

Abstract

This article collected information of Glistering Likay, its background since the past until now and its transformation as folklore entertainment. The content comprises the movement of Glistering Likay in Thai culture according to social transformation. The author discussed about the change of various patterns of the performance.

Keyword : Glistering Likay, folklore entertainment, Transformation

บทนำ

ลิเก ศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ ถ่ายทอดสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น มีต้นเค้าเป็นการแสดงที่มีรูปแบบในช่วง พ.ศ. 2433 เป็นต้นมา เส้นทางแห่งวัฒนธรรมที่ยาวนาน ลิเกแตกแขนงออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ศาสตร์การแสดงลิเกมีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา ทั้งในระบบครูศิษย์ และ ระบบครอบครัว ลิเกเครื่องเพชร เป็นชื่อเรียกของการแสดงลิเกที่มีความโดดเด่นที่เครื่องแต่งกายประดับประดาด้วยเพชร คริสตัล วูบวาบ สามารถเข้าถึงวิถีชีวิต สะท้อนเรื่องราวตัวตนของประชาชน ระดับชนชั้นสามัญได้อย่างดี เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางต่าง ๆ ตามกระแสสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง แม้ในยุคที่มีความเจริญอย่างมาก เครื่องบันเทิงใจหลากหลายรูปแบบเกิดขึ้นให้ได้เลือกเสพอย่างมากมาย แต่ลิเกยังคงเป็นเครื่องบันเทิงใจและติดอยู่ในมโนสำนึก ความคิดของประชาชนเรื่อยมา ถูกจัดเป็นมหรสพระดับชนชั้นสามัญที่ยังเป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่ารูปแบบวิธีการแสดงบางอย่างจะปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เมื่อพิจารณาเส้นทางวัฒนธรรมของลิเก จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงมีมาตามลำดับ แต่ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา ถึงแม้บางสิ่งในวัฒนธรรมอาจถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยปัจจัยใด ๆ ก็ตาม แต่ยังคงกลิ่นอายของมหรสพชาวบ้านที่เรียกว่า ลิเก ได้อย่างดี

กำเนิดลิเกเครื่องเพชร

การแสดงลิเกเพชร เกิดขึ้นในยุคแรกคือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมุ่งเน้นความสวยงามของเครื่องแต่งกายที่ประดับประดาด้วยเครื่องเพชร มีลักษณะเด่นที่เครื่องแต่งกาย

อย่างไรก็ตาม ลิเกเครื่องเพชรมีการพัฒนาตามลำดับจากการแสดงลิเกในรูปแบบต่าง ๆ ในยุคแรกของการเริ่มเล่นลิเกนั้นมีลักษณะเป็นการร้องลำสวดแบบมุสลิม มีเครื่องดนตรีกลองรำมะนาประกอบการร้องเป็นการสวดตามตำราและพัฒนาเปลี่ยนแปลงออกห่างจากศาสนากลายเป็นการละเล่นอย่างหนึ่ง โดยคนแสดงมักเป็นแขกมุสลิมที่เกิดในเมืองไทย เมื่อมีการพลิกแพลงรูปแบบการแสดงออกเป็นสาขาต่าง ๆ ที่หลากหลายในทางตอนใต้ของประเทศไทยมีการแสดงที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับลิเกและมีคำนำหน้าว่าลิเกอยู่ด้วยกันหลายแขนง เช่น ลิเก หรือ ดิเกร์ฮูลู ลิเกบาร์ต สันนิษฐานว่าลิเกฮูลู มาจากรัฐกลันตันทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย ลิเกทั้งสองแตกต่างกันที่การใช้ภาษา ลิเกฮูลูใช้ภาษาระดับสูง ลิเกบาร์ตใช้ภาษาเรียบง่าย เต็มไปด้วยความตลกโปกฮา นิยมเล่นเวลากลางคืน นั่งเล่นออกท่าทางเรียงกันไปกับพื้นร้องเพลงภาษาอาหรับประกอบกับการตีกลองรำมะนา แต่งกายเรียบง่าย ไม่เล่นเป็นเรื่องแต่เล่นเน้นการร้องเล่าเรื่องข่าวสาร เสียดสีสังคม นอกจากลิเกฮูลู ลิเกบาร์ตแล้ว ยังปรากฏลิเกป่า ลิเกบก ลิเกแขกแดง อีกด้วย ยืนยันได้ว่าลิเกของไทยนั้นเข้ามาจากทางตอนใต้ของประเทศไทย ต่อมา มีการแสดงที่เรียกว่า ฮันดาเลาะ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลิเก (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, หน้า 2539 :10)

ฮันดาเลาะเป็นลิเกในยุคแรก ๆ ประกอบด้วยการโหมโรงรำมะนาแล้วร้องเพลงต่าง ๆ ต่อจากนั้นมีการแสดงชุดสั้น ๆ เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดบ้าง เรื่องออกภาษาล้อเลียนคนต่างชาติที่คนไทยสมัยนั้นรู้จัก เช่น พม่า มอญ ลาว

ราว พ.ศ.2435 รูปแบบการแสดงลิเกมีการเปลี่ยนแปลงจากการเล่นออกภาษา ออกชุดสั้น ๆ เปลี่ยนรูปแบบการแสดงเป็นเรื่องราวแบบละครสั้น ๆ ยังคงใช้รูปแบบดนตรีแบบมุสลิม เรียกลิเกในยุคนี้ว่าลิเกบันตน เรื่องแรก ๆ มักเรียกกันว่า เรื่องนางหอยแครง เริ่มการแสดงด้วยการออกแขก หมายถึง มีตัวละครแขกเทศแต่งตัวเครื่องขาวล้วน แว่ววาวด้วยดุ้น ถือเทียนออกมาร้องเบิกโรงให้ศีลกับคณะเจ้าภาพ คนดู ตัวตลกออกมาเล่นซุกถามอยู่ก่อน 1 ชั่วโมง จึงออกแสดงด้วยชุดแขกแดง แต่งตัวเป็นแขก ทำกริยาเป็นเจ้า มีการเล่นตลกขบขัน ในยุคนี้เป็นการแสดงเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีการร่าอย่างละคร มีการใช้อุปกรณ์และคนร่วมการแสดงหลายคน มีการแสดงเป็นเรื่องสั้น ๆ เรื่อยมา มีรูปแบบการแสดงลักษณะคงที่ คือ เริ่มจากการโหมโรงร้องเพลงบันตน เริ่มแสดงชุดต่าง ๆ โดยมากมักออกภาษาแขก แล้วจึงออกตัวแสดงซึ่งผู้แสดงนั้นต้องร้องเอง เมื่อหมดกระบวนการแสดงในชุดหนึ่งแล้ว นักดนตรีที่ตีกลองรำมะนาจะร้องเพลงบันตนรอเพื่อให้นักแสดงเปลี่ยนเสื้อผ้า (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539 : 15 - 16)

ภาพที่ 1 การแสดงลิเกบันตน เรื่อง ผัวหาบเมียคอน คณะหมื่นคำหวาน
ที่มา: www.sujitwongthes.com/suvarnabhumi/2012/06/suvarnabhumi-society-culture-14062555/

ต่อมามีการใช้ปี่พาทย์บรรเลงเพลงรับแทนลูกคู่ประกอบการตีกลองรำมะนาแบบลิเกบันตน เรียกลิเกประเภทนี้ว่า ลิเกลูกบท ซึ่งการบรรเลงปี่พาทย์บรรเลงประกอบขึ้น มนตรี ตราโมท (2497: 70-71) กล่าวถึงการแสดงลิเกลูกบทไว้ว่า

“มีวิธีการบรรเลงเป็นที่นิยมในสมัยนั้น เมื่อร้องและบรรเลงเพลง 3 ชั้น เป็น แม่บทจบ ต่อท้ายด้วยเพลงเล็ก ๆ สั้น ๆ มีชั้นเชิงกระฉับกระฉ่ง หรือเพลงภาษาต่าง ๆ เป็นลูกบท อีกเพลงหนึ่งแล้วจึงออกลูกบทแสดงว่า จบ การบรรเลงแบบออกลูกบท มีผู้คิดใช้ตัวแสดงเข้าผสม คือ เมื่อร้องและบรรเลงเพลงลูกบทเป็นภาษาใด ก็ปล่อยตัวแสดงชุดภาษานั้น อย่างที่ลิเกบันตนแสดงออกมา การแต่งตัวก็ใช้เสื้อผ้าแพรพรรณธรรมดา หากแต่ใหม่มีสีฉูดฉาดบาดตา ตัวผู้ชายใช้โพกผ้าหรือสวมสังเวียนศิระชะ และตัวผู้หญิงก็สวมซ่องผมปลอมเท่านั้น ชุดและการแสดงก็อนุโลมอย่างลิเกบันตน เมื่อหมดชุดตัวแสดงหนึ่งก็เข้าฉากไป ต่อจากนั้นปี่พาทย์ก็จะบรรเลงเพลง 3 ชั้น ที่เป็นแม่บทขึ้นใหม่ และออกลูกบทเปลี่ยนชุดหรือภาษาแสดงต่อไป การแสดงแบบนี้เรียกว่า ลิเกลูกบท”

ลักษณะสำคัญของลิเกลูกบทอยู่ที่การแสดงที่ผู้แสดงร้องเพลงต้นกลอนรำประกอบวงปี่พาทย์ แต่งกายเรียบง่าย ผู้ชายสวมเสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งโจงกระเบน มีผ้าคาดพุง ผู้หญิงใส่เสื้อ ห่มสไบ นุ่งซิ่น แต่งกายเรียบง่ายไม่เน้นเครื่องประดับ (อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2559 : หน้า 21)

ภาพที่ 2 การแสดงลิเกลูกบท

ที่มา : kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=27&chap=1&page=t27-1-infodetail02.html

ต่อมาลิเกเกิดอยากปลุกโรงลิเกเอาอย่างโรงละคร จึงปลุกโรงลิเกขึ้นทำการแสดงลิเกแรกคือ วิกพระยาเพชรปราณี และมีวิกอื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา ซึ่งคำว่า “วิก” มาจากคำว่า week (วิก) หมายถึง สัปดาห์ แสดง 1 เรื่องต่อ 1 วิก เก็บค่าดูจากคนดู พระยาเพชรปราณีเป็นผู้ริเริ่มการแสดงลิเกเป็นแบบอย่างละครรำ โดยคิดเครื่องแต่งกายเสียใหม่ ให้หรูหราจับตาจับใจ

รูปแบบการแสดงมีลักษณะเป็นละครพูดสลับต้นกลอนสดแนวตลก แต่งกายเลียนแบบข้าราชการเครื่องทรงและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตัวพระสวมปันจู่หรือเพชรทลา การปักขนนกบนชฎา สวมเสื้อเยียรบับ นุ่งผ้าโจงกระเบนสวมทับสนับเพลาปักดั้น สวมถุงเท้าสีขาว ตัวนางจะสวมมงกุฎกษัตริย์ติดอินทธรณูประดับโบว์ที่ใหญ่ทั้งสอง สวมเสื้อปักหมี่สไบ นุ่งผ้าจีบหน้านางผืนสุดท้าย การร้องและการรำ ผู้แสดงต้องร้องเพลงไทยเดิมและรำรำควบคู่กันไป การต้นกลอนสด การท่องจำบทกลอน ซึ่งในปัจจุบันการแสดงลิเกทรงเครื่องค่อนข้างหาได้ยาก นิยมนำบทวรรณกรรมวรรณคดีอย่างละครมาแสดงเช่น เรื่องอิเหนา ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น (อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2559 : 12 – 13)

ภาพที่ 3 การแสดงลิเกทรงเครื่องเรื่องอิเหนา คณะกรม์กัญจนรัตน์

ที่มา : www.youtube.com/watch?v=NYTGeRKYyM4

จะเห็นได้ว่า ลีเกในยุคของลีเกทรงเครื่องหันมานิยมความหรูหรา วุบวาบจากเครื่องเพชร มีการสวมถุงเท้า เน้นเครื่องประดับที่หรูหรา นับได้ว่าเป็นรูปแบบแรกในการวางรากฐานความโดดเด่นด้านเครื่องแต่งกายของลีเก

ลีเกเครื่องเพชรเกิดขึ้นในช่วงราว ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากเศรษฐกิจอยู่ในยุคที่ค่อนข้างไม่สู้ดีนัก ลีเกมีการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายยังคงความหรูหราแต่ลดทอนลงจากเดิมไม่มีเค้าอย่างลีเกทรงเครื่องอย่างที่ผ่านมา ยังคงใช้ความหรูหราของเครื่องเพชรแต่มีรูปแบบที่เปลี่ยนไป เริ่มต้นด้วยการ ใส่เสื้อกั๊ก ปักเพชรทับเสื้อคอกลมแขนสั้น สวมสนับเพลาเชิงปักเพชร แล้วนุ่งผ้าโจงทับ สวมถุงน่องสีขาว ใช้แถบแพรหรือเพชรหลามาทาสีเวียนคาคีระระดับขนนกสีขาว คาคีระเอวเพชร สำหรับชุดลีเกตัวนางไม่ค่อยมีแบบแผน ส่วนใหญ่เป็นชุดราตรียาวตามสมัยนิยม มีเครื่องประดับ เช่น มงกุฎ สายสร้อย กำไล (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553 : 22) นับเป็นยุคต้นกำเนิดของลีเกเครื่องเพชร

อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์ (2554 : 24) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของลีเกเครื่องเพชรไว้ว่า

“ลักษณะเด่นของลีเกเครื่องเพชรอยู่ที่การร้องและเจรจาที่ผู้แสดงต้องร้องเพลงไทยร้องราชินีเกลิง และร่ายรำตามกระบวนท่ารำ เช่น เชิด เสมอ เป็นต้น ที่สำคัญของการแสดงลีเกเครื่องเพชรอยู่ที่เครื่องแต่งกายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ผู้ชายศิระชะโพกผ้า ติดขนนก สวมเสื้อคอพวงมาลัยหรือ คอกลม นุ่งโจงกระเบน สนับเพลา สวมถุงเท้า แต่งแบบเรียบบร้อย พัฒนาต่อมาเป็นเสื้อกั๊ก ปักเพชรสวมทับ และใส่สร้อยคอ ผ้าคาคีระติดเพชร ส่วนผู้หญิงนิยมเกล้าผม ติดช่อผม หรือรวบตึงติดดอกไม้เพชร มงกุฎใส่ราตรีแบบเรียบง่าย”

จะเห็นได้ว่าการกำหนดชื่อเรื่องลีเกเครื่องเพชรนั้น เรียกตามเครื่องแต่งกายที่ผู้แสดงสวมใส่ แต่รูปแบบเพลงวิธีการร้องยังคงรูปแบบเดิมที่เป็นอัตลักษณ์ของการแสดงลีเก คือ การร้องเพลงราชินีเกลิง เพลงไทยเดิม การด้นกลอนสด รูปแบบการแสดงยังคงขนบไว้ คือ การออกแขก เล่าเรื่อง และลาโรง ตามลำดับ

ทิศทางของลีเกเครื่องเพชร

เครื่องแต่งกาย ลีเกเครื่องเพชร

เมื่อกกล่าวถึงคำว่า “ลีเก” ในจินตภาพที่เกิดขึ้น คือความหรูหราวูบวาบของเครื่องเพชรที่โดดเด่นบนเวที สำหรับลีเกเครื่องเพชรมีความเปลี่ยนแปลงไปตามระบบสังคมซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน คือ การแต่งกายและรูปแบบการแสดง

เครื่องแต่งกายเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของการแสดงลีเก ที่ต้องมุ่งเน้นความตระการตาที่เกิดจากเครื่องแต่งกายเป็นหลัก ความวูบวาบของเครื่องเพชรที่ดูสวยงามเมื่อสะท้อนกับแสงไฟบนเวที เมื่อย้อนไปในอดีตการแสดงลีเกในยุคแรก ๆ เครื่องแต่งกายนั้นใส่แบบเรียบง่าย หรือมีความวูบวาบบ้าง ยังคงเป็นเพียงเสื้อกั๊ก มีการแต่งกายให้สอดคล้องเข้ากับเนื้อหาของเรื่องที่แสดง ต่อมาจึงมาคิดประดิษฐ์ปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เกิดความตระการตามากขึ้น ดังนี้

ตัวพระ จากที่เคยสวมเสื้อคอพวงมาลัย สวมเสื้อกั๊กทับ นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าม่วงทับจับจีบด้านนอก โพกผ้า ไม่ค่อยได้พบเห็นมากนัก ปัจจุบันการแต่งกาย เน้นความสวยงาม หลูหลู จากคริสตัล เพชร และ สะดวกสบายในการสวมใส่ จึงคิดประดิษฐ์เสื้อทรงสำเร็จ แขนสั้นหรือ ยาว ขึ้นอยู่กับผู้แสดงที่สวมใส่พึงพอใจ มากน้อยเพียงใด บนตัวเสื้อนั้นอาจออกแบบให้วิจิตรตระการตา ปักเพชรเต็มตัวเสื้อ ลวดลายต่าง ๆ รูดซิป ด้านหลัง พอดีตัว เพื่อเน้นสัดส่วน กางเกงเป็นทรงสนับเพลา ยกเลิกการนุ่งผ้าม่วงอย่างเก่า ออกแบบให้มีลักษณะเหมือนผ้าที่โอบรอบตัวทั้งชายมากขึ้น หรือมีลวดลายนั้นแตกต่างกัน ปักเพชร คริสตัลให้เกิดความตระการตา เครื่องประดับศิระชะใส่หัวมอญ สูงประดับเพชร โพกผ้าทับปักเพชรสวยงาม ติดเข็มกลัดเพชรขนาดใหญ่ ปักขนนกสีขาว ด้านหลังศิระชะ สวมเครื่องประดับ สร้อย เข็มขัด สังกวาลย์ ตามต้องการ

ตัวนาง นิยมออกแบบเป็นชุดราตรียาวในทรงต่าง ๆ ส่วนมากบทบาทนางเอกมักเป็นกระโปรงทรงสู่ม กว้าง ใหญ่ หุหุรา วูบวาบ ตัวเสื้อปักเพชรลวดลายต่าง ๆ อาจออกแบบมีแขนหรือไม่มีแขนก็ขึ้นอยู่กับ ความชอบของนักแสดง ตัวร้าย มักเป็นชุดราตรี กระโปรงทรงสอบเข้ารูป ผ่าข้าง หรือหางปลา แตกต่างกันไป ปักเพชรลวดลายต่าง ๆ ให้เกิดความสวยงามวูบวาบ เครื่องประดับศีรษะเกล้าผมสูงใส่ตะกร้อผมให้สูงสวมวิก ยาว สวมมงกุฎขนาดใหญ่ หรือหัวมอญขนาดเล็กกว่าตัวพระ ประดับดอกไม้ สร้อยเพชร ปิ่น ตามความชอบ ของผู้แสดง

ภาพที่ 4 เครื่องแต่งกายลิเกเพชรคณะดวงแก้ว ลูกสาวพ่อแก่ ณ วัดท่าการ้อง วันที่ 1 ตุลาคม 2560
ที่มา : www.youtube.com/watch?v=120w0F600B0

ค่านิยมเครื่องแต่งกายนั้นขึ้นอยู่กับความชื่นชอบและกำลังทรัพย์ของนักแสดงที่ออกแบบ สร้างสรรค์ เครื่องแต่งกายให้งดงามตระการตามากน้อยเพียงใด ซึ่งจะช่วยให้ผู้ชมชื่นชอบมากขึ้นเท่านั้น ที่สำคัญในการสวมใส่เครื่องแต่งกายของลิเกนั้นจะเห็นได้ว่า ไม่ได้ถูกจำกัดอย่างในอดีตให้แต่งตามบทบาทของ ตัวละครในเรื่อง หรือแต่งอย่างละครไทย บางครั้งบทบาทในการแสดงเป็นหญิงชาวบ้าน ก็แต่งกายงดงามสวม ใส่เครื่องประดับวูบวาบไม่สมบทบาท หรืออาจมีการลดทอนเครื่องแต่งกายบางชิ้นลงให้ สมบทบาทบ้าง เล็กน้อย ก็ยังคงรูปแบบการแต่งกายที่เน้นความหุหุรา วูบวาบ กับเครื่องแต่งกายอยู่บ้าง แสดงให้เห็นว่าลิเก เครื่องเพชรให้ความสำคัญกับเครื่องแต่งกายอย่างมากเนื่องด้วยเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของการแสดง ไม่มี กรอบยึดติดกับความสมจริง

สำหรับตัวจำวอดก็มักเน้นการแต่งกายตามยุคตามสมัย ค่านิยมของสังคม ซึ่งนำมาผสมผสานให้ เกิดขึ้นในการแสดง บางครั้งเน้นเครื่องแต่งกายที่มุ่งเน้นความตลกโปกฮา อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับจำนวน ผู้แสดงในคณะแล้วจะเห็นว่า ส่วนมากนิยมสวมใส่เครื่องแต่งกายเพชรเป็นส่วนมาก

แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงรูปแบบเครื่องแต่งกายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตามยุคสมัยแฟชั่นทาง สังคมที่มีปัจจัยกับแนวความคิดการออกแบบสม่ำเสมอ ถึงเปลี่ยนแปลงอย่างไรในทิศทางใดก็ตามก็ยังให้ความสำคัญ กับเครื่องแต่งกายที่ประดับด้วยเพชร เน้นความหุหุรา วูบวาบตระการตา

รูปแบบการแสดงลิเกเครื่องเพชร

การแสดงลิเกแรกเริ่มนั้นมีรูปแบบการแสดงเริ่มด้วยการออกแขก เล่นเรื่อง และลาโรงในตอนจบ การ ดำเนินเรื่องในอดีตเล่นเรื่องวรรณคดี ต่อมามักเล่นเรื่องชาวบ้านสามารถเข้าถึงวิถีชีวิตของประชาชนได้จนเป็น ที่นิยม จัดเป็นมหรสพชาวบ้านที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ลิเกเครื่องเพชรมีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องบันเทิงใจ สังเกตได้ว่าลิเกเครื่องเพชรกับงานวัดมักเป็นของคู่กัน เมื่อมีงานวัดมักมีลิเกเป็นมหรสพให้ผู้คนที่ได้ชม หรืองาน ใช้บน ก็มักนิยมลิเกมากกว่าละคร

เส้นทางวัฒนธรรมของลิเกที่มีการเปลี่ยนผ่านอย่างมากมาย ลิเกมีการปรับตัวไปตามกระแสสังคมอยู่ อย่างสม่ำเสมอ ในยุคหนึ่ง สมศักดิ์ ภักดี ได้นำเอาเพลงลูกทุ่งเข้ามาประกอบการแสดงลิเกในขั้นต้น ๆ เป็นการ ร้องสลับรายการแสดงตอนพักครึ่งเวลาประมาณ 23.00 น. การร้องส่งตอนออกตัวครั้งแรกบนเวทีที่เรียกว่า ร้องส่งหน้าเตียง แทนการร้องเพลงอัตรา 2 ชั้นตามแบบเดิม นำเพลงลูกทุ่งที่กำลังนิยมมาร้องดำเนินเรื่องใน ตอนที่เราเห็นว่าเหมาะสมบางครั้งก็ดัดแปลงเนื้อร้องเล็กน้อยให้เข้าสนิทกับการดำเนินเรื่อง (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539 : 63) ซึ่งในยุคนี้ผู้คนที่ให้ความสนใจกับเพลงลูกทุ่งอย่างมาก ตรงกับ กระแสความโด่งดังของราชาเพลงลูกทุ่ง สุรพล สมบัติเจริญ

ต่อมาในยุคศิลปินนักร้องวงดนตรีมีความโด่งดัง ลิเกเริ่มมีการเปลี่ยนผันนำการแสดงการร้องเพลง ลูกทุ่งในช่วงก่อนการแสดงเข้ามาร่วมในการแสดง เรียกว่า คอนเสิร์ตลิเก บางคณะมีชื่อเสียงในด้าน การร้อง เพลงในวงการเพลงลูกทุ่ง เช่น ไชยา มิตรชัย กุ้ง สุธิราช วงษ์เทวีญ จิ้งหรีดขาว วงษ์เทวีญ กระต่ายขาว ดาวรุ่ง ก็นำการแสดงวงดนตรีและร้องเพลงเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ผลงานของตนเอง ทำให้แฟนเพลงติดตามจึง นำมาสอดแทรกไว้ในตอนแรก ภายหลังจึงเป็นที่นิยมของคณะลิเกทั่วไป ความนิยมดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่เพื่อ สร้างความตื่นตาให้กับผู้ชมที่บางครั้งมาเพื่อฟังเพลงคอนเสิร์ตของศิลปิน

ลิเกเครื่องเพชรบางคณะที่มีอายุน้อย วัยเด็ก อย่างคณะศรธรรม น้ำเพชร มีการแสดงคอนเสิร์ตใน รูปแบบของวงดนตรีสากลก่อนการแสดง การโชว์ตลกในทำนองตลกคาเฟ่ก็มีการนำเข้ามาปรับเพื่อสร้าง ความโดดเด่นให้กับคณะของตนเอง

ภาพที่ 5 การแสดงคอนเสิร์ตวัดหนองตาตำ คณะศรธรรมน้ำเพชร 16 เมษายน 2558

ที่มา : www.youtube.com/watch?v=5BmUg9_qgrY

สำหรับ กระทั่งกลอนเพลงสำหรับลิเกนั้นถือว่าเป็นความโดดเด่น ผู้เขียนมีความเห็นอย่างหนึ่งว่า ลิเกมี ลักษณะคล้ายกับ Musical ที่ตัวละครร้องโต้ตอบ บรรยาย หรือเล่าเรื่องบางอย่างเป็นหลักมากกว่าการออกทำ ำที่ดังงาม

ในอดีตการร้องกลอนนั้นมักเป็นการต้นสด การเล่าเรื่องบอกเค้าเรื่องด้านหลังเวทีก่อนการแสดง สุกัญญา สมไพบูลย์ (2558 : 149) กล่าวว่า

“ลิเกขนบนิยม ด้านหลังเวทีจะมีการให้เรื่อง แจกบทกับตัวละคร นักแสดงจะนึกถึงบทพูดหรือบทร้อง ที่เคยใช้หรือแต่งสด เพื่อจะแสดงหน้าเวทีเมื่อเริ่มการแสดงจะเป็นการลงโรง ดำเนินเรื่องไปตามบทเหมือนการ แสดงละคร ในการแสดงนั้นนักแสดงจะร้องรำหรือสามารถต้นสดเล่นกับคนดูและสถานการณ์สด ๆ ที่เกิดขึ้น”

ผู้เขียนสังเกตว่า ลิเกโรงเดียวกัน เล่นลิเกในท้องเรื่องเดียวกัน แต่คนละวัน เวลา พบว่า นักแสดงร้อง กระทั่งกลอนและสนทนาในบทเหมือนกัน จะมีแตกต่างกันบ้างคือการแสดงสดหน้าเวที จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า ลิเกเครื่องเพชรในยุคปัจจุบันมีลักษณะบทพูดที่ค่อนข้างชัดเจน หรือมีการท่องจำ หรือบางครั้งเกิดจากเซาว์

ปัญญานักแสดงที่จดจำบทไว้ได้อย่างแม่นยำ และมีการผูกกลอนไว้ ไม่ได้เกิดจากการค้นสดหน้าเวที แต่กระนั้น การค้นสดหน้าเวทีก็ยังคงมีในบทร้องที่ตามสถานการณ์หรือไม่ใช่บทในเรื่อง ซึ่งนักแสดงค่อนข้างมีประสบการณ์และเชี่ยวชาญปัญหาในการคิดและค้นกลอน

นอกจากนี้ ในระหว่างการแสดงอาจสอดแทรกการแสดงอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น การรำเดี่ยว รำมา หรือ การเกี่ยวที่เคยเกี่ยวเฉพาะคู่พระเอก คู่นางเอก เพียง 1 คู่เท่านั้น แต่ในปัจจุบันการร้องเกี่ยวมีการร้องมากกว่า 1 คู่โดยใช้ลักษณะการเปลี่ยน ผลัด กันร้อง และประสานเสียงร้อง เนื้อเพลงที่ร้องไม่ใช่กลอนราชินิกุล แต่เป็น ในทำนองเพลงลูกทุ่ง หรือ ทำนองสากลต่าง ๆ ที่ทำนองไพเราะ หรือเป็นกระแสสังคมในยุคนั้น ๆ ก็ถูกนำมาทำนองมาดัดแปลงเนื้อร้องในช่วงปีพหุวรรษบรรเลงประกอบการร้อง

ลิเกในฐานะสื่อสารมวลชน ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ข่าวสารบ้านเมือง มักถูกนำมาปลดปล่อย บอกผ่าน หรือล้อเลียน เล่าเรื่อง ให้คนดูได้เข้าใจและสนุกสนานอย่างผ่านการแสดงลิเก ในยุคสมัย คอมมิวนิสต์มีอิทธิพลกับสังคม ลิเกคณะหอมหวานได้ร้องกลอนเพื่อต่อต้านกระแสคอมมิวนิสต์ในยุคนั้นด้วย

ต่อไปนี้จะร้อง	สุพรรณอนันต์
เป็นกลอนสดบทชื่อ ๆ	ตามหนังสือพิมพ์ลงข่าว
ที่กรมประชาสัมพันธ์	วันนั้นถึงกำหนด
ผมไปร้องกลอนสด	เรียกว่าบทกะเช้า
โลกมันหมุนเปลี่ยนใหม่	ไปตามสมัยสากล
ผมมาสังเกตกิเลสคน	คู่มิตรมมัวเมา
นักล่อลวงปลอกกลอก	ก็บานเป็นดอกกำโปง
อายนักโกงหน้ากาก	เดี๋ยวนี้ก็มากหนักเข้า
พวกอายตลยอดด้วน	ก็ก่อวณเกษมะแทรก
ทำลายเด็กเสียทุกวัน	โธ่เอ๋ยไม่ทันเป็นสาว
มันฆ่าคนปล้นจี้	ไม่เห็นจะมีเรื่องยุ่ง
ทั้งนอกกรุงในกรุง	ใช่ผมจะแก้งมากล่าว
อายคนคดอัปรีย	มันช่างไม่มีเหตุผล
ดูแต่อำนาจมทิตล	ถูกปลงพระชนม์สูญเปล่า
การสืบสวนก็ซึก	จะไม่เป็นหลักเป็นฐาน
ร้อนถึงรัฐประหาร	จึงจัดการกันเข้า
รูปคดีจึงมั่นคง	ในเรื่องปลงพระชนม์
มีคนสำคัญอยู่สามคน	คือจอมพล ผิน เผ่า
จับตัวคนร้ายได้	นามว่าอายเสื่อชิต
ศาลสั่งประหารชีวิต	เพราะมีความผิดมากกว่าเขา
วันนั้นไปร้องที่กรมโฆษณา	ร้องนอกจากบทประพันธ์
เขาเลยไม่จ่ายรางวัล	เพราะเสือกดันไปร้องเข้า
คณะหอมหวานกลอนสด	ถึงคราวต้องอดทนเอา

(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538 : 317)

แสดงให้เห็นว่าลิเกไม่ได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงอย่างเดียว ในขณะเดียวกันยังมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมในการนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ปลุกเร้า ชวนเชื่ออีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ลิเกสามารถนำกระแสสังคมต่าง ๆ เข้ามาผูกเรื่องผสมผสานร้องเล่นให้ขบขันเอาใจผู้ชมได้ตามความต้องการ บางครั้งยังสามารถปลุกเร้าชวนเชื่อให้คนดูได้คิดข้อมูลบางสิ่งได้ ดังที่ สุกัญญา สมไพบูลย์ (2558 : 149) กล่าวว่า

“ลิเกสามารถปรับตัวให้ทันสมัยตามสื่อบันเทิงกระแสหลักของคนไทยและต่างประเทศที่สามารถนำเสนอเนื้อหา ข่าวสารบ้านเมืองที่เกิดขึ้นมาสอดแทรกในเนื้อหาการแสดงแบบประโลมโลก (malodrama) ซึ่งเป็นคุณลักษณะหลักได้อย่างลงตัว อีกทั้งยังได้นำบทเพลงยอดนิยมต่าง ๆ ทั้งเพลงลูกทุ่ง เพลงพื้นบ้าน เพลงป๊อปมาใช้ร้องนอกเหนือจากกลอนราชนิเกลิงหรือเพลงไทยเดิมอันเป็นองค์ประกอบหลักได้ด้วย”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าลิเกเครื่องเพชรจะมีความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวิธีการ หรือการปรับ ตัด เพิ่มเติมบางสิ่งเข้าไปในการแสดงก็ตาม แต่ก็ยังคงความเป็นขนบนิยมในรูปแบบของลิเกอยู่ คือ การออกแขก ลงโรง แสดง การลาโรง ที่สำคัญคือชุดเครื่องเพชรที่มีความวูบวาบยังคงอยู่เป็นขนบนิยม

ด้วยลิเกนั้นพลิกผันปรับเปลี่ยนรูปการแสดงไปได้ในทุกยุค ทุกกระแสสังคม ผู้เขียนให้ทัศนะว่าลิเกเหมือนกับน้ำที่มีการเปลี่ยนรูปปรับตัวไปตามภาชนะ ซึ่งลิเกก็ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสเข้าถึงได้กับชนชั้นสามัญ สะท้อนชีวิต เล่าเรื่องชีวิต เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ดูเพื่อเอา “รส” ไม่เอา “เรื่อง” เครื่องแต่งกายที่งดงาม มีขนบจารีตที่ไม่เคร่งครัดจนเกินไป จึงทำให้ลิเกเครื่องเพชรยังคงอยู่ และเป็นที่ยอมรับเรื่อยมา ถึงแม้ว่าจะมีการแตกแขนงลิเกไปในรูปแบบต่าง ๆ มีการจัดโดยการอิงรูปแบบการนำเสนอมากมาย เช่น ลิเกคอนเสิร์ต ลิเกทีวี เป็นต้น แต่เอกลักษณ์ของเครื่องแต่งกายที่เป็นเพชร ก็ยังคงเป็นเครื่องแต่งกายหลักของการแสดงลิเกในทุกแบบ จึงอาจกล่าวได้ว่า ลิเกเหล่านั้นที่ถูกจัดหรือแตกแขนงออกไปแท้จริงแล้วก็เป็นลิเกที่สวมใส่เครื่องเพชร ชุดที่ปักเพชรเรื่อยไป จนไม่สามารถแยกคำว่า เพชร กับลิเกออกจากกันได้ทีเดียว เครื่องเพชร ชุดเพชร ล้วนเป็นอัตลักษณ์โดยแท้ของลิเก การแสดงลิเกเครื่องเพชร ยังคงเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน นับได้ว่าลิเกเครื่องเพชรเป็นมรดกชาวบ้านตราบนานทุกวันนี้

สรุป

กล่าวโดยสรุป ลิเกเครื่องเพชรมีรากฐานมาจากการสวดของแขก สิ่งที่ยืนยันและพอเป็นเค้าโครงได้ว่าลิเกมาจากการสวดแขก คือ ขนบนิยมของการแสดงลิเกที่เริ่มจากการออกแขก ทั้งมีบทร้องที่ว่า “เดิมลิเกเฮฮามาแต่แขก” พัฒนามาลำดับ จากลิเกบันตน ลิเกทรงเครื่องจนกระทั่งเป็นลิเกเครื่องเพชร คำว่า “เครื่องเพชร” นี้ น่าจะมาจากเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ประดับประดาไปด้วยเพชร คริสตัล วูบวาบตระการตา มีลักษณะการแสดงในรูปแบบของ Musical ที่ร้องโต้ตอบด้วยทำนองเพลงราชนิเกลิงและเพลงไทย ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตามเส้นทางแห่งวัฒนธรรมลิเกเครื่องเพชรปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม ในปัจจุบันจะพบได้ว่าการแสดงลิเกนั้น มักมีการแสดงคอนเสิร์ต การร้องเพลง การร่ายรำ การสะท้อนสภาวะสังคม เครื่องแต่งกายที่มีความตระการตามากกว่าเก่า สิ่งเหล่านี้ถูกปรับเปลี่ยน ถูกคัดออก ถูกนำวนกลับมาใช้ อยู่เรื่อยไป การปรับเปลี่ยนของลิเกเครื่องเพชรนั้น ขึ้นอยู่กับกระแสสังคมที่จะเป็นเข็มทิศนำพาไปในทิศทางต่าง ๆ แต่ยังคงรูปของขนบนิยมของการแสดงลิเกอยู่ ด้วยรูปแบบอิสระของลิเกนี้ทำให้ลิเกเปลี่ยนรูปไปตามสถานการณ์ได้อย่างแยกคางเข้าถึงได้มาก ส่งผลให้ลิเกเครื่องเพชร เป็นมรดกชาวบ้าน ได้เรื่อยมา

การปรับเปลี่ยนการแสดงเป็นไปตามยุคสมัย อาศัยบริบททางสังคมร่วมด้วย เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมของตนเท่านั้นเพียงใด การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางวัฒนธรรม วิธีคิดการดำเนินชีวิต เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากอิทธิพลแวดล้อม เพราะปัจจัยที่มนุษย์ต้องพบทุกวันคือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางวัฒนธรรม บรรทัดฐานทางสังคม ประเพณี

และระบบความคิดของสังคม สังเกตเห็นได้ว่าลีเกมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคม

รายการอ้างอิง

- เจนภพ จบกระบวนวรรณ. (2524). **ยี่เก จากดอกดินถึงหอมหวล**. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- พัฒนา กิติอาษา, ศิลปกิจ ตันขันติกุล และ สุรียา สมุทคุปต์. (2541). **แต่งองค์ทรงเครื่อง : "ลิเก" ในวัฒนธรรมประเทศไทย**. นครราชสีมา: หอ่งไทยศึกษานิตส์.
- มนตรี ตราโมท. (2497). **การละเล่นของไทย**. กรุงเทพฯ : แผนกวิจิตรศิลป์สำนักศิลปวัฒนธรรมราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2539). **ลิเก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุกัญญา สมไพบูลย์. (2558, มิถุนายน - กรกฎาคม). “ลิเกไทยร่วมสมัยจากบทละครต่างประเทศ : กระบวนทัศน์และกระบวนวิธี”. **วารสารดนตรีและการแสดง**, 1(1) : 142 – 164.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). **"รากศัพท์คำว่าลิเก"ในลิเก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2553). **ลิเก**. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับส่งเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับส่งเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2559). **ลิเก : การแสดงและการฝึกหัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- การแสดงคอนเสิร์ตวัดหนองตาต้า คณะศรามาบน้ำเพชร 16 เมษายน 2558 สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2561, จาก www.youtube.com/watch?v=5BmUg9_qgrY.
- เครื่องแต่งกายลิเกเพชรคณะดวงแก้ว ลูกสาวพ่อแก่ ณ วัดท่าการ้อง วันที่ 1 ตุลาคม 2560. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2561, จาก www.youtube.com/watch?v=120w0F600B0
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (ม.ป.ป.). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. เรียกใช้เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2560 จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=27&chap=1&page=t27-1-infodetail02.html>
- ลิเกทรงเครื่อง คณะกรณีกัญจนรัตน์ สียะตรารับรางวัลจากคนดู. (24 มกราคม 2559). สืบค้นเมื่อ 19 พฤศจิกายน 2560, จาก [www.youtube.com: www.youtube.com/watch?v=NYTGeRKYyM4](http://www.youtube.com/watch?v=NYTGeRKYyM4)